Balio Sruogos laiškas Vandai Daugirdaitei-Sruogienei, 1945-01-14, iš Štuthofo – į Greifsvaldą

Lager, d. 14 Januar 1945

Prof. Dr. Balys Sruoga
Lager Stutthof b/Danzig
Block XI

Lager, d. 14 Januar 1945

Vanduk, mano miela! Mein bester Dank für Deine Briefe v. 1-I u. 8-I; auch für den Päckchen. Vanduk, sende mir keine Lebensmittel mehr. Ich weiss, dass Dir ist sehr unangenehm, da Du mir nicht helfen kannst. Ich weiss Deine Lage. Das Brot für Dich ist viel wichtiger, als für mich. Ich kann auskommen. Ich habe noch Vorräte aus Bugiai, aus Vilnius noch! Ich habe keinen Hunger, ich bin arbeitsfähig, ich bin nicht mager. Aus allen Versprechungen u. Versicherungen in Berlin ist es wieder nur ein sauerer Quatsch geblieben. Jetzt wird man sprechen über Lagersperre wegen der Quarantäne. Es wird entsprechen der Wirklichkeit. Die Sperre kann unbegrenzte Zeit dauern. Doch, bei guten Wille, konnte man leicht einen Ausweg finden. Wo steckt der gute Wille, weiss ich nicht. An Worte werde ich nicht glauben, wenn werde ich sogar schon weit hinter dem Tor des Lagers sein. Nur, vielleicht zehn Jahre nachher, werde ich den unvergesslichen Stutthof im Traum sehen. Jetzt träume ich über Babylonien. So wie so, bin ich nicht für meine Schulden eingesperrt. Ich bin ein Geisel für unseres Volk, und das Bewusstsein dieses Opfers erleichtert mir das Leben. Es ist doch grosse Ehre für das Volk ein Opfer zu sein! Gerade hier habe ich die Grösse unserer tausendjährigen Kultur, der kulturellen überlieferungen unseres Volkes, schätzen gelernt. Unseres armes unglückliches Volk kann von seinen tausendjährigen Kultur stolz sein. Es hat ganz andere Begriffe der Ehre, der Weisheit u. Dummheit, des Rechts. Unseres Volkes traditionelle ethische u. ästhetische Begriffe sind mir ein Mass geworden. Ich bin stolz für solche grosse innere Kultur ein Geisel zu sein. Die Nachrichten, die hat Dir Janavičienė geschickt, sind einseitig übertrieben. Über den weiteren Dr. Janavičius Schicksal weiss ich auch nicht, – ich bin überzeugt, dass er hat unvergleichlich bessere Bedingungen, als sein Vetter Pad. Kasmatė gehabt hat. Jurgis Bl. soll irgendwelche einfache Arbeit nehmen, ganz egal, welche. Wenn wäre ich frei, würde ich der schmutzigster Arbeit mich nicht schämen, – ganz egal. Wir sind Gäste in fremden Lande, wir haben kein Recht irgendwas zu verlangen, wir sollen uns anpassen an die Bedingungen und nehmen das, was uns der Gastgeber gibt. Was gibt er uns – das ist seine Sache. Für uns ist die Hauptsache: unsere menschliche Würde, unsere traditionelle ethische u. ästhetische Kultur zu erhalten. Du kannst versuchen meine Manuskripten zu bekommen. Da Du alles in dem Kriege verloren hast und das Geld für das Leben brauchst, kannst Du die Manuskripten irgenwelchem litauischen Verleger vorverkaufen (herausgegeben wird nach dem Kriege) oder in anderer Weise auszunützen und etwas Geld bekommen, – vielleicht wird Dein Gesuch berücksichtigt. Für diesen Zweck ich habe vorbereitet vier dramatische Werke. Die falsche, absichtig gegebene, Hoffnungen wirken auf meine Nerven nicht mehr. Ich kann nur lächeln über diesen Kinderspiel der Erwachsenen. Mag das Leben gehen seinerwegs. Weiss deine Wirtin, wer u. wo bin ich? Und dass Du wartest auf mich? Vanduk, wenn brauchst Du Geld, ich könnte Dir von meinem Konto einige Hundert zu überweisen, – diese Operation ist bei uns gestattet. Schreibe mir. Sei nicht traurig. Alle Dummheiten des Schicksals werden wir überwinden. Wir leben nicht für den heutigen Tag. Wir mit Dir sind schon alte Bären, unser Hals bricht nicht so leicht. Je schwieriger ist mir – je mutiger und stolzer sehe ich in die Zukunft. Nach deinen Briefen ich kann schon ihres Leben mir vorzustellen, – ich fühle mich wieder zusammen mit Ihnen. Deine Briefe bringen mir die innere Wärme, und das ist alles, was brauche ich

um meine innere Kraft zu härten. Küsse, umarme unseren Daliukas. Sie wird mich verstehen und fühlen. Vanduk, mano miela, sei nicht traurig, – mano miela-miela, – lebt wohl!

Dein Bal [1r] // [1v] //

Prof. dr. Balys Sruoga
Stutthofo stovykla prie Dancigo
XI blokas

Stovykla, 1945 [m.] sausio 14 d.

Vanduk, mano miela! Nuoširdžiai dėkoju už Tavo 01-01 ir 01-08 laiškus; taip pat ir už siuntinėlį. Vanduk, nebesiųsk man daugiau maisto. Žinau, kad Tau labai sunku, nes negali man padėti. Žinau Tavo situaciją. Duona Tau daug reikalingesnė, nei man. Aš galiu išsiversti. Dar turiu atsargų iš Būgių, iš Vilniaus! Nesu alkanas, esu darbingas, nesu liesas. Iš visų Berlyno pažadų ir patikinimų vėl beliko tik tauškalai [1]. Dabar bus kalbama apie stovyklos uždarymą dėl karantino. Tai atitiks tikrovę. Draudimas mus paleisti gali tęstis neribotą laiką. Tačiau, turint geros valios, galima nesunkiai rasti išeitį. Kur geri norai, nežinau [2]. Žodžiais nebetikėsiu, net jei būsiu toli už stovyklos vartų. Tik galbūt po dešimties metų aš sapnuosiu nepamirštamąjį Štuthofą. Dabar sapnuoju Babiloniją. Šiaip ar taip, aš uždarytas į lagerį ne dėl savo kaltės. Esu įkaitas už savo tautą, ir tos aukos supratimas palengvina man gyvenimą. Juk didelė garbė būti auka už savo tautą! Kaip tik čia aš išmokau branginti mūsų tūkstantmetę kultūrą, mūsų tautos kultūrines tradicijas. Mūsų vargšė nelaiminga tauta gali didžiuotis savo tūkstantmete kultūra. Ji turi visai kitokias garbės, išminties ir kvailystės, teisės sąvokas. Mūsų tautos tradicinės etinės ir estetinės sąvokos man virto mastu. Aš didžiuojuosi, būdamas įkaitas už tokią didžią vidinę kultūrą. Žinios, kurias Tau perdavė Janavičienė [3], yra vienpusiškai perdėtos. Apie tolesnį dr. Janavičiaus [4] likimą aš taip pat nežinau, – esu įsitikinęs, kad jo gyvenimo sąlygos nepalyginamai geresnės, nei pusbrolio Pad. Kasmatės [5]. Jurgis Bl. [6] turėtų susirasti kokį nors paprastą darbą, visiškai nesvarbu kokį. Jei būčiau laisvas, nesigėdyčiau ir juodžiausio darbo, – tai visiškai nesvarbu. Mes esam svečiai svetimoje šalyje, mes neturim teisės nieko reikalauti, mes turim prisitaikyti prie aplinkybių ir priimti tai, ką mums siūlo šeimininkas. Ką jis mums siūlo – jo reikalas. Mums svarbiausia – išsaugoti savo žmogiškąjį orumą, savo tradicinę etinę ir estetinę kultūrą. Gali bandyti gauti mano rankraščius. Kadangi per karą viską praradai ir Tau reikia pinigų pragyvenimui, gali parduoti rankraščius bet kuriai Lietuvos leidyklai (jie bus išleisti po karo) arba panaudoti juos kitu būdu ir gauti šiek tiek pinigų, – galbūt į Tavo prašymą bus atsižvelgta. Šiuo tikslu parengiau keturis dramos kūrinius [7]. Apgaulingos, tyčia suteiktos viltys manęs nebejaudina. Galiu tik pasijuokti iš šio vaikiško suaugusiųjų žaidimo. Tegul gyvenimas klostosi sava vaga. Ar Tavo šeimininkė [8] žino, kas aš ir kur esu? Ir kad Tu manęs lauki? Vanduk, jei reikia pinigų, galėčiau Tau persiųsti kelis šimtus iš savo sąskaitos, – ši operacija pas mus leidžiama. Parašyk man. Neliūdėk. Mes ištversim visas likimo išdaigas. Gyvenam ne šia diena. Mes su Tavim jau senos meškos, mūsų sprandas ne taip lengvai lūžta. Kuo man sunkiau – tuo drąsiau ir išdidžiau žvelgiu į ateitį. Po Tavo laiškų jau galiu įsivaizduoti Jūsų gyvenimą, – jaučiuosi vėl esąs kartu su Jumis. Tavo laiškai suteikia man vidinės šilumos, o tai viskas, ko reikia, kad sutvirtėtų mano dvasia. Pabučiuok, apkabink mūsų Daliuką. Ji mane supras ir pajus. Vanduk, mano miela, neliūdėk, – mano miela miela, – lik sveika!

Tavo Bal [1r] // [1v] //

KOMENTARAI

[1] „Man būnant Greifsvalde teko girdėti, kad Balio ir kitų lietuvių įkaitų išleidimą iš lagerio sutrukdė buvęs prie vokiečių Lietuvos darbo tarėjas Paukštys. Po Kalėdų, 1945 m. pradžioje, mūsų veikėjai Berlyne tarėsi su vokiečiais dėl Tautos Tarybos suorganizavimo. Remdamasis praeitimi, kaip 1918 m., M. Biržiška tam sumanymui pritarė. Tada neva Paukštys vokiečiams pataręs palaukti su įkaitų išleidimu – esą Tarybai susirinkus jų išleidimas būsiąs efektingesnis! Vokiečiams to tik reikėjo. Tarybai nespėjus susirinkti, sausio pabaigoje prasidėjo didžiulė bolševikų ofenzyva – rusai veržėsi visomis jėgomis. Berlyno vadovybė įsakė evakuoti Stutthofo lagerį į Vakarus. Įvyko katastrofa, evakuavimas nelaimingųjų nežmoniškomis sąlygomis. Per tą golgotą žuvo keli lietuviai, Balys, kurs iki tol didvyriškai laikėsi, fiziškai neišlaikė… Stebuklingu būdu išliko gyvas, bet atsidūrė bolševikų okupacijoje… Visos viltys susijungti su šeima pražuvo. Atsidūręs Lietuvoje pateko į moralinį spaudimą iš bolševikų pusės. To jis jau nebeišlaikė“ (Vandos Sruogienės pastaba).
„Paaiškėjo ir priežastis, kodėl Lietuvos įkaitai nebuvo išleisti, kaip, šį kartą atrodė, tikrai žadėta. Mus pasiekė gandai, kad čia pasitarnavo lietuvis, vokiečių okupacijos metu buvęs darbo tarėjas Jonas Paukštys. Jis pataręs vokiečiams atidėti įkaitų išleidimą, nes po Naujųjų 1945-ųjų metų buvo planuojama organizuoti Lietuvių Tarybą 1917 metų *Vertragung's Rath* pavyzdžiu – tai būtų buvę įspūdingiau ta proga kalinius išleisti… Įspūdingiau!“ (Dalia Sruogaitė, *Atminties archeologija*, redagavo Donata Linčiuvienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012, p. 134).

[2] „Jau įpusėjo 1945 metų sausis. Pažadėto mūsų paleidimo nesulaukėm. Vadinasi, ir toliau mes liekam lietuvių tautos įkaitais, kurių gyvybės kaina dar nori paspekuliuoti gestapas. Ir tikrai, vokiečiai nesiliovė kalbinę mūsų visuomenės vadus, kurie nuo bolševikų buvo pasitraukę į vakarus, kad paragintų lietuvius vyrus stoti į vokiečių kariuomenę“ (Antanas Gervydas, Už spygliuotų vielų, (ser. *Lietuvių spaudos draugija*, Nr. 2), Chicago: Draugo spaustuvė, 1950, p. 167).

[3] „Vanda Janavičienė – žmona dr. Simo Janavičiaus iš Alytaus. 1939 m. jis buvo generaliniu tautininkų partijos sekretorius, 1940 m. rusų suimtas ir kalinamas, vėliau išvežtas į Rusijos gilumą. Po kelerių metų grąžintas į Lietuvą palaužta sveikata. Jį, kaip ir Balį, globojo Marija Nemeikšaitė“ (Vandos Sruogienės pastaba).
Vanda Janavičienė (1896–1968), rašytoja. 1923–1935 m. Lietuvos vaiko draugijos Alytaus skyriaus pirmininkė, vertėja Alytaus apskrities valdyboje. 1944 m. emigravo į Vakarus. Vanda Sruogienė 1944 m. lapkričio mėn. Berlyne, kur lankėsi Lietuvių komitete dėl garbės kalinių išlaisvinimo, buvo susitikusi su Vanda Janavičiene: „Būdama Berlyne išgyvenau vieną siaubingiausių Vokietijos sostinės bombardavimų. Laimė, neteko man vienai su vokiečiais slėptis rūsyje, nes atsitiktinai buvau sutikus seną bičiulę Vandą Janavičienę iš Alytaus. Jos vyras Simas – gydytojas ir tautininkų pirmininkas – jau 1940-ųjų liepos mėnesį buvo suimtas, o ji su sūnum Stasiu ir jo žmona slėpėsi Berlyne anksčiau subombarduotame kambaryje, 4-ame ar 5-ame aukšte, kurio lubose ir grindyse bombos išmušė skyles, nebeliko vandens, buvo šalta… Sėdėjom mudvi susiglaudusios minioje vokiečių… Tylėjom. Nemaniau, kad iš čia išeisim. Bet išėjom iš griuvėsių gyvos, tik alkanos. Vargšė Vanda, skubiai bėgdama nuo bolševikų vasarą, iš namų nieko šilto nespėjo pasiimti, net megztinio. Atidaviau jai savąjį. Pavojui praslinkus, išėjom į gatvę ir nustebom, kaip greit ir tvarkingai vokiečiai valė bombardavimo padarinius: beregint mūrų griuvėsiai pašalinti, gatvės nušluotos, tvarka! Nesimatė nei žiauraus antpuolio aukų, nei sužeistųjų“ (Vandos Sruogienės užrašai, in: Dalia Sruogaitė, *Atminties archeologija*, redagavo Donata Linčiuvienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012, p. 133–134).

[4] Simas Janavičius (1890–1956), gydytojas, mokytojas. Nuo 1936 m. iki 1940 m. liepos mėn. IV Seimo narys. 1940 m. liepos 12 d. sovietų represinių struktūrų buvo suimtas. 1941 m. balandžio 19 d. nuteistas kalėti 8 metus lagerio. Simas Janavičius kalėjo Sibire, grįžo į Lietuvą 1946 m. Vanda Janavičienė nerimavo: „Iš kalėjimo vargu ką ir beišleis, o išsiųs į Sibirą. Šiuo metu jie visus teisia. Vieniems skiria 25 metus katorgos, kitiems – mažiau. Pati menkiausia bauda – aštuoneri metai Sibiro“ (Vanda Janavičienė-Rauda, Alytus tarp dviejų okupacijų (Atsiminimai iš 1940–1944), Alytus: Alytaus spaustuvė, 1994, p. 28–29); „Tik vis labiau plinta gandai, kad žmonių jau nešaudo, o išveža sunkiems darbams į Rusijos gilumą. Nejau septyniasdešimt metų sulaukusius į sunkų darbą? Ką gi su jais daro? // Raudonieji sugalvojo būdą papildyti savo darbo brigadas už dyka ir net tose vietose, kur anksčiau ir už algą darbininkų nesurasdavo. Ir štai 1941 m. per dvi birželio mėnesio savaiti bolševikai deportavo iš Lietuvos 45. 000 (keturiasdešimt penkis tūkstančius) mūsų geriausių žmonių!“ (Idem, in: *Ibid*., p. 29–30); „Pradėjau galvoti apie jį. Ar išlaikys aštuonerius metus? Jau nepagalvodavau, kad jį sušaudys, bet manydavau, kad jį išsiųs sunkiems darbams. Samprotavau: juk jis buvo tikrai sveikas ir fiziškai stiprus žmogus. Aišku, vieneri metai kalėjime pakirto jo jėgas ir sveikatą… O gal neišsiųs sunkiems darbams? Juk ir Sibire daktarai reikalingi. Jei, blogai besimaitindamas, sunkiai fiziškai nedirbs, tai būtų jam didelis pliusas… Viltis šnabždėjo, jog jis grįš…“ (Idem, in: *op. cit*., p. 32).

[5] „Padegėlis Kasmatė – senas Balio Sruogos slapyvardis“ (Vandos Sruogienės pastaba).

[6] Jurgis Blekaitis (1917–2007), poetas, vertėjas, režisierius. 1943 m. baigė VU. 1940–1944 m. Vilniaus miesto, *Vaidilos* teatrų aktorius ir režisierius. 1945 m. Jurgis Blekaitis gyveno Berlyne, lietuvių pabėgėlių centre: „… Po ilgų vargų aš gavau darbo pažymėjimą – esu priimtas į *Hilfstelles [vok* Pagalbos punktas] žinioj esančią aktorių grupę. Ten iš viso aktorių šeši žmonės, kiti visokie dainininkai ir pan. Meno vadovas – dirigentas Marijošius. Tuo tarpu nieko nevaidinu ir nerežisuoju, tik organizuoju estradinę medžiagą – eilėraščius, skečius ir kitką. […] Gal pavyks ten šį tą režisuoti – muzikalinį, pantomiminį, su maža vaidybos doze tautišką veikalėlį. Taigi išsisprendė tarnyba ir maisto kortelė…“ (Jurgio Blekaičio laiškas Daliai Sruogaitei, iš Berlyno – į Greifsvaldą, 1945-01-13, in: Dalia Sruogaitė, *Atminties archeologija*, redagavo Donata Linčiuvienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012, p. 138). Jurgis Blekaitis iš Berlyno netrukus persikėlė į Aleną: „Deja, tai buvo tik svajonės, nes miestas kasdien trupėjo – sąjungininkų lėktuvai griovė jį, skandino liepsnose. Labai greitai lietuviai išsiskirstė: vieni nukeliavo į Miuncheną, kiti į Tiubingeną, vis toliau į pietus. […] O Jurgis su Alfu atsidūrė mažame Švabijos miestely Alene, apie kurį Alfas atviruke rašė, kad tai esąs gražus ir charakteringas, tik kvailiausių pasauly žmonių švabų miestas“ (Dalia Sruogaitė, *Atminties archeologija*, redagavo Donata Linčiuvienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012, p. 138–139).

[7] Balys Sruoga Štuthofe parašė penkias pjeses – komedijas *Prančišiuko marškinėliai* (rankraštį žr. in: *LLTI BR, f. 1, b. 5723, l. 2–39r.), Lopiniuota pagunda (LLTI BR*, f. 53, b. 5, l. 1r, 2–52r–v, 53r), *Uošvė* (LLTI BR, f. 1, b. 5725, l. 1–128r–v), Dobilėlis penkialapis (*LLTI BR*, f. 1, b. 5777, l. 1–157r–v), dramą *Pavasario giesmė (LLTI BR*, f. 1, b. 5722, l. 1–88 r).
„Drama paskutiniu metu buvo mėgstamiausia jo sritis. Nors ir buvo planavęs rašyti iš stovyklos gyvenimo, bet tai atidėjo ateičiai. Atidėjo todėl, kad visi įvykiai buvo per arti ir kad kaliniams buvo griežtai uždrausta ką nors apie stovyklą rašyti.
Iš po Sruogos plunksnos čia išėjo „Uošvė“, „Dobilėlis penkialapis“ ir „Pavasariška giesmė“. Pirmas veikalas pavadintas komedija, antras – senoviška komedija ir trečias lyrinė drama. Visi jie trijų veiksmų.
Sruoga priklausė prie tokių žmonių, kurių širdyje rusena tikėjimo kibirkštėlė, bet yra netikintys. Jis ilgėjosi laisvės ir žmoniškumo. O čia nebuvo nei vieno, nei kito. Iš prigimties jautrus ir nervingas šiose sąlygose Sruoga darėsi dar nervingesnis. Jis ieškojo vienumos ir nuošalumo, o turėjo gyventi su keliasdešimčia žmonių viename kambary, kur tylos buvo maža“ (Antanas Gervydas, „Balys Sruoga kančios dienose“, in: Naujoji Aušra, Chicago, 1948, Nr. 2, p. 18).

[8] Vanda Sruogienė ir Dalia Sruogaitė nuo 1944 m. lapkričio 27 d. iki 1945 m. vasario mėn. 13 d., kai dėl artėjančio fronto pasitraukė į Liuneburgą, gyveno pas „nesimpatišką nacę“ Frau Spiering Greifsvaldo miesto centre, Weissgerberstr. 8: „Čia laukėm Balio“ (Dalia Sruogaitė, *Atminties archeologija*, redagavo Donata Linčiuvienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012, p. 132). Spėtina, kad Frau Spiering požiūris į Balį Sruogą galėjo būti panašus į ankstesnės šeimininkės Frau Bruder: „Tik turėjom labai nesimpatišką šeimininkę. Jos vyras kariavo fronte, o ji pati gyrėsi buvus karšta nacė. Trūkstant tualetinio popieriaus ji, piktai juokdamasi, plėšdavo senoviškos, liuksusinės Biblijos lapus… Bijojome, kad sužinojusi, iš kur Balys atsiradęs, nenorės jo įsileisti į namus“ (Vandos Sruogienės užrašai, in: *Ibid*.). Balio Sruogos žmona ir dukra, pasitraukusios iš Greifsvaldo, gyveno Liuneburge, Hanoverio provincijos miestelyje prie Ilmenau upės: „Gavome pastogę privačiuose namuose, korteles maistui pirkti. Kurį laiką su Dalia gyvenome pas simpatingą vokietę Frau Alex“ (Idem, in: *op. cit*., p. 142).